

**Переклади українською уривків з роману
«Знедолені» Віктора Гюго**
[Ukrainian translation of excerpts from the novel «Les
Misérables» by Victor Hugo]

під керівництвом *Н. В. Миронової*, кандидата філологічних наук, доцента факультету германської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету

[under the supervision of *N. V. Myronova*, PhD in Philology, Associate Professor at the Faculty of Germanic Philology and Translation, Kyiv National Linguistic University]

Переклад виконаний студентами групи Па 17-22
факультету германської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
в рамках самостійної роботи
з дисципліни «Пропедевтичний курс перекладу французької художньої
літератури українською мовою»

КОЗЕТТА
Віктор Гюго
уривки з роману «Знедолені»

ДВІ МАТЕРІ

У 1818 році в Монфермеї, поблизу Парижа, була маленька корчма, якої зараз вже немає. Ця корчма належала людям відомим як Тенардєс.

Одного весняного вечора жінка сиділа на порозі корчми. Поруч грали дві маленькі дівчинки. Мати співала. Раптом вона почула голос, що дуже близько до її вуха мовив: — У вас чудові дві дівчинки, пані.

Вона повернула голову і побачила недалеко від себе молоду жінку з малям на руках. Дитина, маленька дівчинка двох або трьох років, була в красивій синій сукні та мереживній шапочці, вона була рожевощокою, здоровою і спала глибоким сном. Мати на вигляд ще молода, але сумна й бідно одягнена.

Жінка, що сиділа на порозі корчми, подякувала матері дитини за добрі слова, запросила її сісти на лавці поруч, і обидві почали розмову.

— Мене звуть пані Тенардєс, — сказала мати двох маленьких дівчаток. — Це наша корчма. А ви, пані, звідки?

Подорожня розповіла свою історію. Її звали Фантін. Вона була робітницею; її чоловік помер; у Парижі не було роботи, і вона поверталася в рідний край; вона покинула Париж, йшла звідти пішки; вона була втомлена від несення дитини, тому, як помітила екіпаж у

Вільмомблі, сіла в нього; відтак вона йшла до Монфермею пішки. Дівчинка трохи походила, але не дуже довго, і заснула в її обіймах.

Молода жінка поцілувала свою доньку, яка прокинулася і засміялася. Пані Тенардье поклікала своїх дівчаток і сказала:

— Розважайтеся разом.

Через хвилину маленькі Тенардье грали з новоприбулою, роблячи отвори у землі. Ця новоприбула була дуже веселою. Вона взяла шматок дерева, щоб енергійно рити ямку, придатну хіба що для мухи. Обидві жінки продовжували розмову.

— Як звуть вашу маленьку?

— Козетта.

— Скільки їй років?

— Три роки.

— Як моїй старшій.

Тим часом три маленькі дівчинки весело грали.

— Діти! — вигукнула пані Тенардье, — ось вони грають, мов три сестри! Як швидко вони знайомляться!

Мати Козетти взяла за руку пані Тенардье, довго на неї дивилася і сказала:

— Чи не хочете ви залишити мою доньку у себе?

Пані Тенардье стрепенулась. Мати Козетти продовжила:

— Розумієте, я не можу забрати свою доньку з собою. Робота у цьому заважає. З дитиною важко знайти роботу. Побачивши ваших чарівних, доглянутих дівчат такими щасливими, я подумала: ось гарна мати... Я не буду довго відсутня. Чи не хочете ви залишити мою доньку у себе?

— Я справді не знаю...

— Я платила б шість франків на місяць.

Тут голос чоловіка закричав через вікно корчми:

— Не менше семи франків. І шість місяців передоплатою.

— Шість разів сім — сорок два, — сказала пані Тенардье.

— Я заплачу, — сказала мати, — у мене є вісімдесят франків. Я маю достатньо грошей, щоб пішки повернутися у своє місто. Я зароблю гроші там, і як тільки накопичу трохи, повернуся за своєю донькою.

Чоловічий голос знову заговорив:

— Чи є для дівчинки достатньо суконь та білизни?

— Це мій чоловік, — сказала пані Тенардье.

— Звичайно! Вона має все, що їй потрібно. Білизну та шовкові сукні, як у леді. Вони тут, у моїй сумці, — відповіла мати.

— Їх потрібно буде віддати, — сказав чоловічий голос.

— Безперечно, я їх віддам! Я не залишу свою доньку без одягу!

Пан Тенардье вийшов з корчми.

— Гарзд, — сказав він.

Угода була укладена. Мати віддала гроші, провела ніч у корчмі і наступного ранку вирушила, сподіваючись скоро повернутися.

Сусідка Тенардье зустріла цю жінку, коли та виходила, і повернулася, кажучи:

— Я тільки що побачила жінку, яка плакала на вулиці.

Коли мати Козетти вирушила, пан Тенардье сказав своїй дружині:

— Вона прийшла вчасно! Нам дуже бракувало грошей.

У ТЕНАРДЬЄ

Ті, хто взяли маленьку Козетту — сімейство Тенардье — залишались загадкою для усіх у селі. Ніхто не знав, ким вони справді були. Батько Тенардье, маленький, худорлявий і хитроокий, казав, що був солдатом. Але чи це була правда — невідомо. Пані Тенардье, груба та плаксива жінка, любила лише своїх двох дочок, Епоніну, старшу, і Азельму, молодшу. Незважаючи на їхню хитрість і жадібність, Тенардье були бідними. Їхня корчма переживала скрутні часи. Саме у той момент, коли Козетта потрапила до їхнього дому, вони дуже потребували грошей. Сорок два франки від бідної матері врятували від боргів батька Тенардье. Проте вже наступного місяця Тенардье знову потребували грошей. Жінка відправила до Парижу одяг Козетти і продала його за шістдесят франків. Як тільки ці гроші закінчились, Тенардье почали ставитись до Козетти як до дитини, яку вберегли з милосердя. Оскільки вже було продано її сукні, її одягали в старі спідниці і сорочки Тенардьевих дочок. Її годували трохи краще, ніж собаку, але трохи гірше, ніж kota. Кішка та собака були її товаришами по столу. Козетта їла з ними під столом з дерев'яної миски.

Мати Козетти писала щомісяця, щоб дізнатися про свою дитину. Кожного разу Тенардье відповідали: "У Козетти все добре."

Після шести місяців мати відправила сім франків за сьомий місяць і продовжувала відправляти гроші щомісяця. Рік ще не завершився, як Тенардье сказав: "Сім франків на місяць — мало!" і написав, вимагаючи дванадцять франків.

Мати Тенардье любила своїх дочок, але не любила Козетту.

Ця жінка дарувала усі ніжності Епоніні та Азельмі, а всі удари потрапляли на маленьку чужинку. Тенардье була жорстокою з Козеттою, і її дочки були так само жорстокими.

Роки минали один за одним.

У селі говорили: "Ці Тенардье — порядні люди. Вони не багаті, але виховують бідненьку дитину, яку хтось покинув" — думали, що мати забула про Козетту.

Дитина зростала, але із нею зростала і її біда. В п'ять років вона стала прислугою в домі.

Козетті доручали ходити на закупи, підмітати кімнати, двір, вулицю, мити посуд.

Тим часом мати Козетти почала гірше платити. Тоді Тенардье стали ще жорстокішими до дитини.

Взимку малу дівчинку, якій ще не виповнилось шести років, можна було помітити за підмітанням вулиці перед світанком, з великою мітлою у своїх маленьких червоних руках і сльозами в її великих очах. Сусіди Тенардье називали її «жайворонком»: вона була не більшою за пташку, і кожного ранку прокидалася першою. Тільки бідний жайворонек ніколи не співав.

(переклад з французької **Анни ПАХОЛОК**)

МАТИ КОЗЕТТИ

Де була ця мати, яка покинула свою дитину? Що вона робила?

Вона залишила Козетту у Тенардье, а потім продовжила свій шлях і прибула до Монтрей-сюр-Мер. Це було маленьке місто з одним заводом. Фантіна представилася там і увійшла до жіночого цеху. Коли вона побачила, що заробляє достатньо грошей для життя, вона була дуже щаслива. Вона орендувала невелику кімнату і меблювала її в кредит. Вона точно платила Тенардье. Фантіна була в цьому заводі вже понад рік, коли одного ранку наглядачка сказала їй, що для неї більше немає роботи, виплатила їй п'ятдесят франків і наказала покинути цех.

Саме в цей момент Тенардье попросили у неї дванадцять франків замість семи.

Фантіна не знала, що робити. Вона не могла покинути країну, щоб шукати роботу в іншому місті. Вона ще не сплатила за меблі, які купила в кредит. Вона промовила декілька благальних слів, але наглядачка її не послухала.

Бідна Фантіна покинула цех і повернулася до своєї кімнати. Вона не втратила мужності і почала шукати роботу. Вона пропонувала себе як служниця у країні; вона ходила з дому в дім. Ніхто не хотів її приймати. Тоді вона почала шити товсті сорочки для солдатів. Вона заробляла дванадцять франків на день... Її донька коштувала їй десять.

Саме в цей момент вона почала погано платити Тенардє. Фантіна навчилася жити в бідності. Вона абсолютно обходилася без вогню взимку, навчилася робити з свого плаття ковдру і з ковдри своє плаття. Вона спала п'ять годин і працювала весь час на своєму шитті, і заробляла на своє життя.

Вона подумала про те, щоб привезти свою доньку, але вона боргувала Тенардє. І подорож! Як це оплатити?

Фантіна втратила свою роботу наприкінці зими, трохи кашляла; її невеликий сухий кашель збільшився навесні. Влітку їй стало краще. Літо пройшло, і знову прийшла зима. Короткі дні, менше роботи! Фантіна заробляла занадто мало. Її борги зросли.

Тенардє, погано оплачені, писали до неї постійно. Одного разу вона отримала листа від Тенардє: "Козетта хвора. Потрібні дорогі ліки. Ми більше не можемо їх оплатити. Якщо ви не надсилаєте нам сорок франків, дитина помре".

Фантіна обожнювала свою дитину. Увечері вона заходила до перукаря, який жив на кутку вулиці, зняла свою гребеню. Її красиві блондинисті волосся спадали до пояса.

— Красиве волосся? — закричав перукар.

— Ви хочете їх купити?

— Так!

— Обріжте їх!

Вона надіслала сорок франків до Монфермей. Це була хитрість Тенардє, щоб отримати гроші. Козетта не була хвора.

Фантіна залишила свою маленьку камеру на другому поверсі за чердаком. У неї не було більше білизни. Ночами плакала, обдумувала. Вона часто кашляла. Вона шила сімнадцять годин на день.

Одного разу вона впала непритомна на вулицю. Один чоловік, на ім'я батько Мадлен, поніс її до лікарні.

БАТЬКО МАДЛЕН

Хто був цей батько Мадлен?

Один-два роки до приїзду Фантіни в Монтрей-сюр-Мер, невідомий чоловік прибув у місто. Він прибув з малою кількістю грошей, в його одязі та мові були ознаки робітника. Того самого дня, коли він увійшов у маленьке місто в один вечір у грудні, з рюкзаком на спині та палицею в руці, велика пожежа спалахнула в будинку; цей чоловік кинувся у вогонь і врятував двох дітей. Після цього відомо було його ім'я; його звали батько Мадлен.

Батько Мадлен був п'ятдесяти років. В нього було сиве волосся, серйозний погляд. Він жив самотньо, багато працював, обідав з книгою перед собою. Його єдине задоволення — гуляти по полях. Діти дуже його любили, тому що він вмів робити гарні речі з соломи та горіхів. Він допомагав усім, хто потребував його допомоги.

Люди з поганими намірами казали: "Він, мабуть, багатий, він дає занадто багато грошей бідним, у нього, мабуть, два—три мільйони!". Насправді в нього не було великого багатства

(переклад з французької Анастасії ЗАЄЦЬ)

(Майстерня перекладача [Majsternja perekladacha])

ФАНТИНА У ЛІКАРНІ

Фантіна, доставлену до лікарні, ковзала в гарячці протягом всієї ночі. Коли настав ранок, вона заснула. Наступного дня Фантіна прокинулася близько обіду. Батько Мадлен був в лікарні вже годину, коли Фантіна відкрила очі. Вона побачила його і запитала: — Що ви тут робите? Батько Мадлен взяв її за руку і відповів: — Як ви себе почуваєте? — Добре, я спала, — сказала вона. Батько Мадлен провів ніч та ранок, дізнавшись всю історію Фантіни, дізнавшись, що у неї є дитина. Він знаходив, що Фантіна боргує Тенардє сто франків. Він вже відправив їм гроші та написав листа, в якому вимагав відвезти дитину в Монтрей-сюр-Мер негайно. Він розповів це матері, і Фантіна посміхнулася щасливо.

Однак Фантіна не одужувала і залишалася в лікарні. Батько Мадлен відвідував її двічі на день, і кожного разу вона запитувала: — Чи побачу я скоро Козетту? Він відповідав: — Можливо, завтра вранці. І блідий обличчя матері світилося посмішкою. — О, — казала вона, — як я буду щаслива! Дні минули, і з кожним тижнем хвороба Фантіни ставала серйознішою. Одного дня батько Мадлен сказав лікарєві: — Ну, як? — Чи не має в неї дитини, яку вона хоче побачити? — сказав лікар. — Так. — Ну, поспішайте, щоб привезти її. Тенардє, однак, не хотіли відправляти дитину. Коли вони отримали сто франків від батька Мадлена, чоловік сказав своїй дружині: — Фантіна стає багата, не відпускаймо дитину, вона ще принесе нам гроші. Отже, одного дня батько Мадлен сказав Фантіні: — Я відправлю когось за Козеттою, якщо треба, я сам піду. Він написав за диктуванням Фантіни цей лист, який вона підписала: "Месьє Тенардє. Віддайте Козетту тому, хто пред'явнику цього листи. Вам покрийуть усі дрібні витрати. Я маю честь вас вітати. Фантіна."

Через кілька днів, не побачивши свою дитину, Фантіна померла в лікарні.

ВОДА – РІДКІСНЕ ЯВИЩЕ У МОНФЕРМЕЙ

У 1823 році Монфермей був лише селом в лісі. Це було спокійне місце, де можна було дешево жити. Однак вода була рідкою через високий рівень плато. Її доводилося далеко переносити. Край села, який оточував церкву, мав доступ до води лише з невеликого джерела в лісі, за п'ятнадцять хвилин від Монфермею.

Тенардє жили в цьому кварталі; чоловік щодня приносив їм воду з джерела, але він працював лише до сьомої години вечора влітку та до п'яти годин взимку. Козетта у родині Тенардє виконувала обов'язки служниці. Ввечері, якщо вода закінчувалася, вона сама йшла за нею. Дитина боялася йти в ліс вночі, тому вона завжди дбала, щоб вдома не бракувало води.

Але того вечора в таверні з'явилося четверо нових мандрівників. Козетта сиділа на своєму звичайному місці під столом у кухні. У неї були босі ноги в дерев'яних чоботях, і вона в'язала під світло вогню вовняні шкарпетки для маленьких Тенардє. Козетта зі скорботою думала, що стало темно, дуже темно, що вона наповнила горщики і кувшини на вулиці, і говорила: — Темно, як у пічці. Треба бути котом, щоб йти на вулицю без ліхтаря. — І Козетта почала тремтіти. Несподівано чоловік, який тільки що прийшов в таверну, увійшов у кухню і сказав: — Моєму коневі не дали пити. Козетта вилізла з-під столу. — О ні, мій пане! — відповіла вона, — кінь пив. Він пив із відра. Я йому давала пити. — Я кажу, він не пив! Козетта знову зішла під стіл. — Так, так, — сказала Тенардє, — якщо ця тварина не пила, її треба напоїти. Де Козетта? Вона нахилилася і побачила Козетту під столом. — Піді сюди! — закричала Тенардє, — понеси води цьому коневі. — Але, мадам, — сказала Козетта, — води вже немає вдома.

— Так добре, йди за водою з джерела, — і Тенардє відчинила широко двері на вулицю.

Потім вона взяла з ящика п'ятнадцять су і дала Козетті. — «По дорозі ти купиш хліба від пекаря.» У Козетті була маленька кишенька з боку на фартушку; вона взяла гроші і поклала їх туди. Потім вона залишилася непорушною, тримаючи в руці відро, з відкритими дверима перед нею.

(переклад з французької *Анастасії КЛИМЕНКО*)

ЛЯЛЬКА

У маленькому селі було кілька магазинів. Вони були просвітлені. Перед дверима корчми Тенардье був магазин іграшок. Купець поставив у першому ряду виставки велику ляльку в рожевій сукні із золотими колосками на голові. У неї було справжнє волосся та порцелянові очі. Залишилися всі діти села цілий день перед вікном і дивилися на цю ляльку. Дочки Тенардье, Епоніна й Азельма годинами провели перед магазином. Наважилася і Козетта подивіться на ляльку, але вона ще не бачила її зблизька. Коли вона залишила будинок, з відром у руці, вона зупинилася перед магазином. Вона не могла більше рухатися, вона подумала: яка вона, мабуть, щаслива, ця лялька!

Перед нею була радість, багатство, щастя. Козетта забула про доручення, про своє відро, про темну ніч, що оточувала її. Раптом різкий голос Тенардье повернув її до реальності.

— Що, ти не пішла... Стривай! Я йду до тебе, маленьке чудовисько! Тенардье глянула на вулицю й побачив Козетту перед магазином.

Козетта побігла з відром у руці. Вона більше не дивилася ні на одну вітрину купця. У провулку Буланже і до церкви магазини освітлювали шлях, але незабаром останнє світло зникло. Бідна дитина опинилася в п'ятні. На вулицях уже нікого не було, але вона спокійно продовжувала свій шлях сміливо, поки були будинки. Дійшовши до останньої хати, вона поставила відро на землю. Це був уже не Монфермей. Це були поля і темна ніч. Вона боялася тварин, привидів, дерев. Тож вона знову взяла відро.

— Добре ! вона сказала, я їй скажу, що води більше не було! І вона увійшла Монфермей. Вона не пройшла й ста кроків, як зупинилася. Тепер вона боялася Тенардье. Що робити ? Куди йти ? перед нею ніч, за нею Тенардье. вона повернулася до джерела і почала тікати. Вона вийшла з села, увійшла в ліс, їй хотілося плакати. Від узлісся до джерела Козетта знала дорогу. Було дуже темно, але вона не заблукала. Прийшовши до джерела, вона занурила відро у воду. Поки вона нахилялась, вона не помітила, що монета в п'ятнадцять франків впала в джерело. Зняла майже повне відро й поставила на траву. Вона так втомилася, що впала поруч з відром. Вона заплющила очі, потім відкрила їх. Дув холодний вітер. Деревина була чорна. Вона хотіла втекти, підбігти до освітлених вікон, але погляд її зупинився на відрі, яке було перед нею, і вона не наважувалася втекти без відра з водою. Вона хапалася за ручку двома руками. Зробила так кроків з десятків, але відро повне, важке, їй довелося зупинитися. Після кількох секунд відпочинку вона знову вирушила в дорогу. Вона йшла дуже повільною. Вона дуже втомилася і ще не вийшла з лісу. Бідна дівчинка почала плакати. У цей момент вона відчула, що відро вже не важке. Рука, яка їй здалася величезною, взяла за ручку і піднімав відро. Дівчина підняла голову. Поруч йшов чоловік її. Козетта не боялася.

НЕЗНАЙОМЕЦЬ

Чоловік заговорив глибоким голосом.

— Дитя, це відро заважке для тебе.

Козетта відповіла:

— Так, меєсь.

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

— Дай-но, я допоможу донести, скільки тобі років?

— Вісім, месєє.

— А звідки ти йдеш?

— Від джерела, що в лісі.

— А чи далеко ще йти?

— Звідси — чверть години.

Чоловік запитав її:

— А де твоя мама?

— Не знаю, — відповіла дівчинка. Не думаю, що вона в мене є. В інших дітей є матері. А в мене немає.

Чоловік зупинився, поставив відро на землю, поклав обидві руки дівчинці на плечі, щоб краще роздивитися її в темряві.

— Як тебе звати ? — запитав він.

— Козетта.

Чоловік прибрав руки з плечей Козетти, взяв відро й знову пішов.

Через мить він запитав:

— Де ти живеш, малеча?

— У Монфермеї.

— Туди ми йдемо?

— Так, месєє.

— Хто послав тебе о такій годині за водою в ліс?

— Мадам Тенардьє.

— А ця мадам Тенардьє, чим вона займається?

— Вона тримає корчму.

— Корчма? Ну що ж, я збираюся переночувати в її корчмі. Проведи мене.

— Ну пішли, — сказала дитина.

Чоловік йшов швидко, Козетта — за ним. Вона більше не відчувала втоми. Час від часу вона дивилася на цього чоловіка.

Через кілька хвилин чоловік запитав:

— Хіба в мадам Тенардьє немає служниці?

— Ні, месєє.

— Ти там єдина дитина?

— Є ще дві дівчинки.

— Що за дівчата?

— Понін і Азельма. Це панночки, доньки мадам Тенардьє.

— І що вони роблять?

— О! — сказала дитина, У них є гарні ляльки . Вони граються, веселяться.

— Весь день ?

— Так, месєє.

— А ти ?

— А я працюю.

— Весь день ?

Дитина звела свої великі очі й тихо відповіла:

— Так, месєє. Але коли я закінчую свої завдання, я теж веселюсь.

— Як ти розважаєшся?

— Як можу. Мене лишають у спокої. Але у мене не так багато іграшок. Понін і Азельма не хочуть, щоб я гралася їхніми ляльками. Але в мене є маленька свинцева шабля не довша, за мій пальчик.

Дівчинка показала мізинець.

Нові знайомі прибули в село. Вони пройшли повз пекарню, але Козетта і не згадала про хліб, який мусила купити.

Коли вони підійшли до корчми, Козетта торкнулася руки чоловіка.

— Месьє.

— Що таке, моя дитино?

— Ми на місці.

— Так?

— Віддайте мені відро!

— Чому?

— Якщо мадам побачить, що хтось мені допоміг, вона поб'є мене.

Біля дверей корчми чоловік віддав відро Козетті.

(переклад з французької Софії ГОРСЬКОЇ)

ЛЯЛЬКА КОЗЕТТИ

Двері відчинилися. Тенардє стояла на порозі.

— Ах! Це ти, нарешті?

— Мадам, — відповіла Козетта, — цей месьє воліє ночувати в корчмі.

Тенардє поглянула на чоловіка.

— Це месьє? вона каже.

— Так, мадам, — відповів чоловік, приклавши руку до капелюха.

Багаті мандрівники не такі ввічливі. Тенардє ще раз глянула на незнайомця, на його бідний костюм, на його посох і сухо продовжила:

— Заходь, чоловіче.

Увійшов «чоловік». Тенардє глянула на свого чоловіка. Цей чоловік подав дружині якийсь знак.

— У мене більше немає місця, добродію, — сказала вона після цього.

— Поселить мене на горищі, я заплачу, як за кімнату.

— Сорок су?

— Добре, сорок су!

Чоловік сів за стіл. Козетта поставила пляшку вина й келих на стіл і зайняла своє місце під кухонним столом і зайнялась своїм в'язанням.

Чоловік уважно подивився на неї. Козетта була худя й бліда. Вона була вдягнена в лахміття, весь її одяг був в дірках, через які була видна її шкіра. Її ноги були голі й червоні від холоду. Козетта не наважувалася піти погрітися біля вогню і працювала під столом.

Чоловік не зводив очей з Козетти.

Раптом Тенардє вигукнула:

— А хліб? Ти принесла його?

Козетта забула про хліб, тому вона вирішила збрехати.

— Мадам, пекарню зачинили.

— Треба було вибити двері.

— Я постукала, мадам.

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

— Гучно?

— Мені не відкрили.

— Тоді поверни мені п'ятнадцять су.

Козетта засунула руку в кишеню фартуха й позеленіла; гроші зникли.

— Ти загубила монети? — вигукнула Тенардье, — чи ти захотіла обікрасти мене?

— Вибачте, мадам! Мадам, вибачте, я так більше не буду.

Тенардье схопила Козетту з метою вдарити її. Проте чоловік, який сидів за столом, дістав із кишені срібну монету.

— Вибачте, мадам, — сказав він, — але щойно я побачив щось, що випало з кишені фартуха цієї маленької дівчинки й покотилося. Може, це те, що Ви шукаєте?

В цей момент він нахилився та зробив вигляд, що він шукає щось на підлозі. Тоді він простягнув монету в двадцять су. Це була не та монета, яку загубила дівчинка, адже це було двадцять су, але Тенардье поклала гроші до кишені й сказала дитині:

— Це не має повторитись!

Козетта повернулася під стіл.

— Хочете повечеряти? — запитала Тенардье мандрівника.

Він не відповів.

"Хто ж цей чоловік? — подумала Тенардье. Він бідний, у нього немає грошей на вечерю, але він не вкрав грошей, які були на землі.

Відчинились двері і до кімнати увійшли дочки Тенардье — Понін і Азельма. Вони були тепло одягнені.

Вони сіли біля вогнища. Вони мали ляльку і весело розмовляли. Час від часу Козетта відводила очі від свого в'язання й дивилася на них. Понін й Азельма не дивилися на Козетту. Для них вона була як собака.

Незнайомець обернувся до Тенардье, вказав на Козетту і сказав:

— Мадам, нехай і вона грає!

— Вона повинна працювати! — відповіла Тенардье.

— А що ж вона робить?

— Панчохи для моїх дівчат.

— А скільки коштує пара панчіх?

— Щонайменше тридцять су.

— Я куплю цю пару панчохла за п'ять франків, — сказав чоловік. Він дістав із кишені п'ять франків і поклав на стіл.

Потім звернувся до Козетти.

— Тепер твоя робота — моя. Грай, моя дитино!

Тенардье поклала монету собі в кишеню.

Тим часом Козетта тремтіла. Вона запитала:

— Мадам, можна пограти?

— Грай, — відповіла Тенардье.

— Дякую, мадам, — сказала Козетта.

Месьє Тенардье пив за столом. Дружина підійшла до нього і прошепотіла на вухо:

— Що це за людина?

— Можливо, бідно одягнений мільйонер?

Козетта полишила в'язання. Вона взяла з коробки, яка стояла позаду неї, стару ганчірку і свою маленьку свинцеву шаблю. Понін та Азельма не звертали уваги на Козетту. Вони кинули ляльку на землю і почали гратися з котом. Поніна сказала своїй сестрі:

— Бачиш, Азельмо, ця іграшка смішніша за ляльки. Вона рухається, вона кричить.

Давайте пограємо з нею.

Козетта, зі свого боку, зробила ляльку зі своєї шаблі: вона її поклала її руки, і тихо співала, щоб приспати її. Раптом Козетта побачила ляльку дівчат Тенардє, яку вони залишили на підлогу біля столу.

Тож вона кинула шабелечку й озирнулася. Тенардє розмовляла з чоловіком. Понін та Азельма гралися з котом. Вона вилізла з—під столу і схопила ляльку. Ніхто не дивився на неї, крім мандрівника. Через мить вона підняла ляльку та почала гратися з нею. Її щастя тривало майже чверть години. Раптом Азельма сказала Понін:

— Поглянь, моя сестро, Козетта забрала нашу ляльку.

Понін встала, підійшла до матері й смикнула її за спідницю.

— Мамо, подивіться!

Тенардє обернулася і побачив Козетту з лялькою.

— Козетта! — крикнула вона!

Козетта взяла ляльку, ніжно поклала її на землю і розплакалася.

Мандрівник підвівся.

— Що відбувається? — запитав він Тенардє.

— Хіба не бачите, вона брудними руками доторкалася до ляльки моїх дочок!

Чоловік підійшов просто до вуличних дверей, відчинив їх і вийшов.

Через мить він знову з'явився. Він тримав в руках велику ляльку з вітрини. Новий постоялець поставив її перед Козеттою і сказав:

— Бери, це тобі.

Козетта підвела очі: вона почула ці слова: “це тобі”. Подивилася на мандрівника, подивилася на ляльку, потім полізла під стіл. Вона більше не плакала, не кричала, не дихала.

— Ну, Козетта, — сказала Тенардє удавано солодким, але насправді огидним тоном — ти не візьмеш свою ляльку?

Козетта підійшла.

— Можна, мадам?

— Оскільки тобі цей месє дарує!

— Це моє, мадам?!

Очі мандрівника наповнились сльозами. Він вклав руку нової ляльки в руку Козетти.

Дівчинка схопила ляльку.

— Я назву її Катрін, — сказала вона.

— Мадам, — продовжила вона, — можна посадити її на стілець?

— Так, — відповів Тенардє.

Вона не хотіла виявляти свого гніву перед мандрівником, лише поспішила відправити дочок спати, потім попросила дозволу мандрівника відправити туди і Козетту.

Козетта несла Катрін на руках.

Мандрівник узяв свічку, свій пакунок, і Тенардє показала йому його кімнату.

(переклад з французької *Надії ЗРАЖВИ*)

БАТЬКО МАДЛЕН ВИКОНУЄ ОБЦЯНКУ

На світанку наступного дня мандрівник зайшов на кухню із заднього двору й побачив пані Тенардє біля печі.

Чоловік взяв свої палицю і пакунок.

— Ви вже йдете? — запитала пані Тенардє.

— Так.

— Отже, у вас більше немає жодних справ у Монфермелі?

— Ні. Я тут проїздом. Пані, — спитав він, — скільки я винен за кімнату?

Пані Тенардє подала йому записку, яку вона підготувала того вечора.

Чоловік взяв папір і подивився на нього. Потім запитав:

— Пані, чи добре у вас йдуть справи в цьому Монфермелі?

Тенардє відповіла:

— О, пане, часи важкі! І ця маленька дівчинка коштує нам багато грошей.

— Яка дівчинка?

— Ну, мала – ви ж знаєте! Козетта!

— А! — вигукнув мандрівник.

Вона продовжувала.

— Бачите, пане, ми нічого не заробляємо, а сплачуємо багато. У мене є власні дочки. Мені не потрібно годувати чужих дітей.

Аж раптом байдужим голосом, в якому відчувалося тремтіння, чоловік сказав:

— А якби хтось забрав дитину?

— Забрав Козетту?

— Так!

— Ах, пане! Мій хороший пане! Візьміть її, заберіть її, з'їжте її, якщо вам це до вподоби!

— Досить!

— Заберете її?

— Беру.

— Прямо зараз?

— Так, негайно. Покличте дитину.

— Козетта! – вигукнула пані Тенардє.

— А поки що, — продовжував чоловік, — я оплачу вам свої витрати. Скільки це коштуватиме? Він подивився на рахунок.

— Двадцять три франки! За ніч, проведену в маленькій кімнаті!

Пані Тенардє відповіла:

— Так, двадцять три франки.

Незнайомец поклав на стіл п'ять монет по 5 франків.

— Іди й приведи дівчину, — сказав він.

У цей момент пан Тенардє сів і запропонував подорожньому стілець.

— Пане, — сказав він, — я обожнюю цю дитину.

Подорожній подивився на нього.

— Яку дитину?

Тенардє вигукнув:

— А, наша маленька Козетта! Ви хочете її забрати? Я не можу її відпустити. У мене є хліб для неї і для себе; я люблю цю маленьку дівчинку, і моя дружина теж. Розумієте, вона нам як дочка.

Чоловік продовжував дивитися на нього, нічого не кажучи.

— Не можна віддавати свою дитину перехожому. Розумієте? Я навіть не знаю як вас звати.

Незнайомець нарешті відповів:

— Пане Тенардє, якщо я кажу, що забираю Козетту — це значить, що я забираю її. Візьму, ось і все. Ви не знатимете, де вона буде, вона більше ніколи вас не побачить. Ви віддасте її? Так чи ні?

Пан Тенардє зрозумів, що чоловік налаштований отримати Козетту.

Тому він сказав:

— Пане, це коштуватиме тисячу франків.

Незнайомець дістав з кишені старий чорний гаманець, відкрив його і поклав на стіл кілька банкнот. Потім поклав на них свою велику долоню і сказав корчмареві:

— Покличте Козетту.

Однак Козетта вже встала й почала свою ранкову роботу.

Пані Тенардє пішла по неї.

— Козетто, — сказала вона, — йди сюди негайно.

За мить Козетта увійшла до кухні.

Подорожній узяв пакунок, який приніс з собою і розв'язав його. У ньому було маленьке вовняне платтячко, фартушок, спідничка, хустинка, косинка, вовняні панчохи і черевички — повний комплект для дівчинки семи років. Все було чорне.

— Дитино моя, — сказав чоловік, — візьми це і йди швидко одягатися.

Тож сьогодні вранці жителі Монфермея мали змогу бачити чоловіка, який йшов вулицею, а на руках у нього була маленька дівчинка в чорному одязі з рожевою лялькою на руках.

Це були мандрівник і Козетта.

Дівчинка спокійно йшла поруч з незнайомцем.

Пан Тенардє розмовляв зі своєю дружиною: він показав їй гроші від мандрівника.

Він думав, що вона буде задоволена, але пані Тенардє перерахувала купюри і сказала:

— Це мало. Я думаю, що цей чоловік дуже багатий: він дав двадцять копійок, потім купив ляльку, а тепер дає тисячу франків. Він хотів отримати Козетту. Треба було просити набагато більше.

— Твоя правда, — відповів пан Тенардє. Я наздожену його.

Через півгодини він наздогнав чоловіка й Козетту, які йшли повільно.

— Вибачте, пане, — звернувся він, — але ось ваша тисяча франків.

Мандрівник підняв голову.

— Що ви маєте на увазі?

— Я забираю Козетту назад. Я не маю права віддавати її вам. Ця дівчинка — не моя. Вона належить її матері.

Він вийняв з кишені чорний гаманець.

— "Добре!" — подумав пан Тенардє. Він заплатить мені ще раз.

Але незнайомець дістав з гаманця простий папірець і дав його Тенардє.

Пан прочитав:

"Монтрей-сюр-Мер, 25 березня 1823 року.

"Пане Тенардьє.

Ви віддасте Козетту цій людині.

Вам заплатять за всі дрібниці.

Маю честь вітати Вас.

Фантін".

Тенардьє каже:

— Пане, забирайте Козетту, але ви повинні заплатити за "всі дрібниці".

Мандрівник подивився Тенардьє в очі.

— Пане, — сказав він, — ваша мати щомісяця надсилала вам гроші. Я щойно віддав вам тисячу франків. Ви вже отримали занадто багато.

— Якщо ви не заплатите, я заберу Козетту назад.

Чоловік тихо сказав:

— Ходімо, Козетто, — промовив і підняв свою палицю, яку поклав на землю.

Пан Тенардьє подивився на розмір палиці та на великі шви мандрівника і повернувся до будинку.

ЩАСТЯ, ЩО СКЛАДАЄТЬСЯ З ДВОХ НЕЩАСТЬ

Пообіді наступного дня Козетта все ще спала.

Напередодні ввечері, коли тато Мадлен (наші читачі, без сумніву, вже здогадалися, що саме він приїхав за Козеттою) привіз її до себе додому, дівчинка спала у нього на плечі, все ще тримаючи на руках Кетрін. Вона не бачила маленьку кімнату тата Мадлен, стіл і кілька стільців, які її обставляли. Вона не відчувала, як лежала на маленькому ліжку біля запаленої печі. Зараз у вікно пробивався блідий промінь грудневого сонця, а тато Мадлен, сидячи біля ліжка Козетти, чекав, коли вона прокинеться. Раптом звук візка, що проїжджав вулицею, розбудив Козетту.

— Так, пані, — вигукнула вона, — Ось! Ось!

Вона схопилася з ліжка, з напівзаплющеними від сну очима, і простягнула руку до кута стіни.

— Боже мій! — вигукнула вона.

Вона широко розплющила очі і побачила усміхнене обличчя тата Мадлен і Катрін у ногах її ліжка.

— А, так це правда! Доброго ранку, пане, — промовила дівчинка.

Вона озирнулася навколо і вигукнула:

— Як тут гарно!

Кімната була маленька і бідно обставлена, але дівчинка була щаслива і все здавалося їй прекрасним. З першого ж дня вона відчула, що тато Мадлен — її друг, і вона відразу полюбила незнайомого їй чоловіка. Тато Мадлен, самотній у світі, без дружини і дітей, шукав когось, кого можна було б полюбити. Він знайшов Козетту і полюбив її. Два нещастя поєдналися в одне ціле, щоб створити собою щастя.

(переклад з французької *Ксенії ПОЧЕКИНОЇ*)